

6. Старицький М. Твори: У 6 т. – К.: Дніпро, 1989. – Т. 2. – С. 314.
7. Там само. – С. 309.
8. Там само. – С. 358.
9. Санкт-Петербургские ведомости. – 1897. – 15 мая, №130; Новости. – 1897. – 15 мая, №132; Петербургский листок. – 1897. – 15 мая, №131; Театр и искусство. – 1897. – №21. – С. 393.
10. Санкт-Петербургские ведомости. – 1897. – 13 июля, №188; Петербургская газета. – 1897. – 12 июля, №188.
11. Детально про виконання цієї ролі див. нашу статтю: Гоголівський Тарас Бульба у сценічній інтерпретації корифея української сцени Марка Кропивницького // Література та культура Полісся. Вип. 42. – Ніжин, 2008. – С. 38–45.
12. Мар'яненко І. М.Л.Кропивницький та його театр // Кропивницький М.Л. Збірник статей, спогадів і матеріалів. – К., 1955. – С. 263.
13. Інститут рукопису НБ ім. В.Вернадського НА України, фонд 1, №35972.
14. Кропивницький М.Л. Збірник статей, спогадів і матеріалів. – С. 350.
15. Там само. – С. 362.
16. Новое время. – 1897. – 2 сентября, №7728.
17. Биржевые ведомости. – 1897. – 25 мая.
18. Мар'яненко І. Минуле українського театру. Зустрічі, творча праця. – К.: Мистецтво, 1953. – С. 75.
19. Биржевые ведомости. – 1897. – 25 мая.
20. Там само.
21. Там само.
22. Новое время. – 1897. – 2 сентября, №7728.

П.П.Моціяка

**"Жив, як навчав". М.О.Лавровський – директор-фундатор
Історико-філологічного інституту князя Безбородька в Ніжині
(1875–1882 рр.)**

У історії Ніжинської вищої школи особливе місце посідає Микола Олексійович Лавровський – перший директор Історико-філологічного інституту, утвореного в 1875 р. На його долю випала нелегка місія – створення в Ніжині вищої освітньої установи нового типу з підготовки викладачів середніх навчальних закладів. Подібний інститут на теренах Російської імперії був тільки в столиці держави, а тому потреба у вчительських кадрах була визначальною у появі в Ніжині ще одного такого інституту. Микола Олексійович Лавровський блискуче впорався з поставленим перед ним завданням, виявивши (без перебільшення) видатні якості адміністратора, господарника, педагога, вченого.

Постать М.О.Лавровського, звичайно, привертала увагу дослідників. Це стаття-некролог на смерть М.О.Лавровського, що побачила світ у 1900 р. і була написана професором А.Добіашем [1], а також нарис життя і творчості Миколи Олексійовича з біобібліографічним покажчиком, підготовлений професором Г.В.Самойленком [2]. Окремі моменти діяльності М.О.Лавровського в Ніжині можемо знайти в дослідженні Г.В. і О.Г.Самойленків "Ніжинська вища школа: сторінки історії" [3] та праці Г.В.Самойленка "Нежинская филологическая школа" [4]. Педагогічні погляди М.О.Лавровського були предметом досліджень інших науковців. Проте, на нашу думку, всебічного дослідження життя і діяльності та визначення місця і ролі першого директора інституту князя Безбородька немає і на сьогодні. Завданням нашого дослідження буде спроба створити цілісний портрет першого директора Історико-філологічного інституту князя Безбородька, спираючись, передовсім, на архівні матеріали з фондів відділу державного архіву Чернігівської області в місті Ніжині.

Микола Олексійович Лавровський народився 21 листопада (за ст. стилем) 1825 р. в сім'ї священика села Видропуска Новоторзького повіту Тверської губернії. Першу освіту він отримав у Новоторзькому духовному училищі, а потім вступив до Тверської духовної семінарії. Після семінарії його шлях лежав до Петербурзького головного педагогічного інституту на історико-філологічне відділення, яке він і закінчив у 1851 р. із золотою медаллю і був залишений на кафедрі грецької і латинської словесності на посаді ад'юнкта [5]. На початку 1853 р. М.О.Лавровський захистив магістерську дисертацію "О византийском элементе в языке договоров русских с греками" і вже в лютому цього ж року став читати лекції з педагогіки в Харківському університеті. У 1854 р. він захистив дисертацію "О древнерусских училищах" на ступінь доктора російської філології і в 1855 р. його було затверджено екстраординарним професором по кафедрі педагогіки цього ж університету, а в 1858 р. він став ординарним професором [6].

Тривалий час з 1862 р. до 1 січня 1875 р. (до його призначення в Ніжин) М.О.Лавровський (обіймав посаду декана історико-філологічного факультету Харківського університету. Цей період життя і діяльності Миколи Олексійовича відзначався його активною громадянською позицією і подвижницькою педагогічною роботою. У ході обговорюваного громадською питань про шляхи реформування освіти М.О.Лавровський висловлював думку про необхідність органічного зв'язку між університетами, з одного боку, і середніми і нижчими навчальними закладами – з іншого боку, клопотав про т.зв. педагогічні бесіди та учительські з'їзди, де

б обговорювалися наболілі освітні проблеми. Паралельно з цим він видав друком статтю "По вопросу об устройстве гимназий" та головував на З'їзді викладачів російської мови і словесності в гімназіях Харківського навчального округу [7]. Така активна діяльність Миколи Олексійовича на педагогічній ниві не залишилася непоміченою, і в 1875 р. Міністерство поклало на нього відповідальне завдання – закрити в Ніжині Юридичний ліцей і організувати натомість Історико-філологічний інститут⁸, оскільки, за висновком Міністерства, досвід уже показав, що один Імператорський Історико-філологічний інститут у Санкт-Петербурзі та історико-філологічні факультети університетів не могли до цього часу підготувати в достатній кількості для гімназій учителів давніх мов і для всіх середніх начальних закладів учителів російської мови та історії [8].

У січні 1875 р. М.О.Лавровський приїхав до Ніжина. Потрібно було невідкладно вирішити цілу низку проблем, обтяжених різними складнощами, "не говорячи вже про суто зовнішні незручності життя в Ніжині з-за непролазної багнюки у ньому в 70-х роках, з-за відсутності елементарних гігієнічних умов і непристосованості для культурного жителя квартир і т.д., особливо сумно давали себе відчуті відсутність у місті серйозних інтелектуальних запитів, дріб'язковість і меркантильність інтересів, відсутність здорових естетичних розваг і т.п." [9]. Тоді ж, за оцінкою Міністерства, "на утримання нового інституту, на доповнення до попередньої суми в 14250 рублів, асигновано у державного казначейства 73914 рублів, починаючи з 1 січня 1875 р. з тим, щоби суми, які можуть утворитися до відкриття інституту, були використані, на розсуд міністерства народної освіти, на первісне його облаштування. У минулому ж 1874 р., через необхідність розширити приміщення майбутнього інституту, було розпочато перебудову ліцейського будинку, на що, за згодою з п. міністром фінансів, призначено до відпуску з державного казначейства 54208 руб.; разом з тим графиня Мусіна-Пушкіна, уроджена

⁸ Варто зауважити, що у зв'язку із майбутнім утворенням Інституту студентам Юридичного ліцею було "дозволено [...] закінчити навчання на підставі діючого Статуту Ліцею від 24 квітня 1840 р. з наданням їм стипендій в тому ж обсязі, в якому воно здійснюється їм в даний час, з тим, щоб до часу відкриття Історико-філологічного Інституту князя Безбородька (у серпні місяці 1875 р.) залишився б тільки третій курс студентів Ліцею [...] Необхідні для цього курсу професори Ліцею повинні залишатися на службі аж до закінчення курсу вихованців нинішнього II-го курсу" [...] (Відділ Державного архіву Чернігівської області в Ніжині, ф. 1105, оп. 2, спр. 2, арк. 4-4зв.; Извлечение из Всеподданнейшего отчета г.Министра Народного Просвещения за 1874 год // Журнал Министерства Народного Просвещения. – 1876. – Июнь. – С. 61.)

Кушелєва-Безбородько, поступилася, з огляду на розширення ліцейського приміщення, ділянкою землі, що належала їй, прилеглою до будинку ліцею" [10].

Як визначав сам Микола Олексійович, для нього з самого початку роботи в Ніжині пріоритетними були такі завдання:

по-перше, "найбільш важке і важливе завдання, яке треба було вирішити до відкриття Інституту, полягало в утворенні складу викладачів і наставників" [11];

по-друге, вирішення питання про житло для запрошуваних викладачів майбутнього інституту, в т.ч. і побудову на території поряд з головною будівлею двоповерхових флігелів під квартири;

по-третє, підготовка і прийняття Статуту Історико-філологічного інституту та інших важливих документів, які б регламентували життєдіяльність нового освітнього закладу;

по-четверте, суто господарське завдання – перебудову головної будівлі відповідно до вимог реорганізації Ліцею в Інститут;

по-п'яте, створення відповідної новому навчальному закладу бібліотеки.

Як вирішувалися ці першочергові проблеми?

Щодо формування колективу професорів, викладачів і наставників студентів, то, як наголошував М.О.Лавровський у промові з нагоди відкриття Інституту, завдяки підтримці міністра освіти Д.Толстого, "після тривалих, іноді складних зносин утворився на перші два роки достатньо повний склад присутніх тут викладачів і наставників, готових взятися до важкої, але вдячної діяльності з навчання майбутніх наставників російського юнацтва" [12]. М.О.Лавровський запросив на роботу до Ніжина відомих учених: професора римської словесності Р.А.Фохта, який перед тим працював у Петербурзькому історико-філологічному інституті, професора російської словесності А.С.Будиловича, професора загальної історії Варшавського університету П.Ю.Люперсольського, видатних філологів Р.Ф.Брандта, П.В.Нікітіна, М.І.Соколова, психолога М.Я.Грота та інших вчених [13]. І вже на 1 липня 1875 р. у складі педагогічного колективу було 11 осіб: директор, інспектор, законовчитель, 4 ординарних професори (саме з їх числа – інспектор), один виконувач обов'язків екстраординарного професора, два наставники і два викладачі [14].

Вирішення житлових проблем для викладачів знайшло підтримку з боку Міністерства, яке дало дозвіл і виділило кошти на будівництво на території інституту двох так званих флігелів під квартири працюючих професорів і викладачів. Було укладено контракт з купцем Ф.І.Френкелем на 37142 руб. на побудову до 15 жовтня 1877 р. двох кам'яних флігелів

[15]. Тоді ж було укладено контракт з купцями Еренбургом і Балабановим на побудову третього поверху над середньою частиною головної будівлі інституту та будівництво різних служб (лазні, студентської лікарні, пральні, стайні). Для цього Міністерство надало 50590 руб. [16]. Причому з самого початку масштабних робіт з'явилися несподівані перешкоди. Так, виявилось, що балки другого поверху (тоді верхнього) прогнили настільки, що їх довелося замінювати на 56 нових, і це вимагало непередбаченого асигнування на 5033 руб. 95 коп. [17]. Коли ж третій поверх було надбудовано, це дало 10 нових так званих студентських камер і велику рекреаційну залу. Було також переобладнано на першому і другому поверхах багато приміщень під аудиторії чи для інших потреб. Були проведені величезні опоряджувальні роботи у головній будівлі (ремонт печей, дверей, вікон, підлоги – всього, що було досить занедбано). Микола Олексійович Лавровський усю свою енергію вкладав у якнайскоріше завершення будівельних робіт.

Функціонування нового навчального закладу було неможливе без необхідних Статуту інституту та інших установчих документів чи організаційних заходів. З січня 1875 р., коли М.О.Лавровський приїхав до Ніжина, розпочалася робота над Статутом Історико-філологічного інституту, проектом положення про гімназію при інституті, правил для студентів інституту тощо. І вже 21 квітня 1875 р. Статут Історико-філологічного інституту князя Безбородька в Ніжині був прийнятий, а в липні 1875 р., після відповідного розпорядження уряду, його текст був опублікований у "Журнале Министерства Народного Просвещения" і набув чинності. Відповідно до §49 Статуту "Інститут користується всіма правами, наданими університетам в статтях 125–135 загального статуту університетів" [18]. Завданням інституту була "підготовка вчителів давніх мов, російської мови і словесності та історії для середніх навчальних закладів відомства Міністерства Народної Освіти" [19]. Стосовно посади директора Статут визначав принцип єдиноначальності (§4) – "Найперший начальник інституту є директор, який призначається і звільняється Височайшим наказом за поданням міністра народної освіти" [20], а §11 зазначав: "Обов'язками директора, окрім благоустрою всіх складових інституту, вважається також головніше – нагляд за моральністю студентів та їхніми заняттями і безпосереднє керівництво ними в науково-практичних заняттях за одним з предметів викладання" [21]. Крім того, за §6 визначалося, що "складовими частинами управління інституту є: 1) Конференція і 2) Правління" [22].

Навчальний рік мав розпочинатися 16 серпня і тривати до 15 червня. Урочистий акт відкриття планували на 10 вересня 1875 р. Проте приїзд до

Києва 4 вересня імператора Олександра II вніс корективи. Керівництво Київського навчального округу прохало М.О.Лавровського перенести урочистості на пізніше, оскільки за протоколом попечитель округу мав супроводжувати імператора і не міг від'їхати до Ніжина. Було ухвалено перенести урочистості на неділю 14 (за ст. стилем) вересня, проте надалі урочисті акти початку нового навчального року робити 30 серпня [23].

14 вересня 1875 р. (на свято Воздвиження) у Ніжині відбувалося урочисте відкриття Історико-філологічного інституту князя Безбородька. О 9-30 ранку в інститутській церкві розпочалася урочиста літургія з нагоди відкриття нового навчального закладу. Потім відбулося причастя, водоосвятний молебень і хресна хода будинком інституту, коли єпископ Серапіон (управляючий Чернігівською єпархією) окропив святою водою аудиторії та інші приміщення. Після хресної ходи Серапіон у церкві освятив ікону від єпархії і вручив її М.О.Лавровському як знак свого архіпастирського благословення новому розсаднику освіти [24].

Далі, вже в актовому залі інституту, урочистості продовжилися. Помічник попечителя округу І.П.Новиков⁹ ознайомив присутніх з урядовими розпорядженнями стосовно нового навчального закладу і оголосив Історико-філологічний інститут князя Безбородька відкритим. Директор інституту М.О.Лавровський прочитав звіт про підготовчу діяльність зі створення інституту, про розпорядження і заходи, які вживалися ним для благоустрою закладу, та оголосив склад осіб, затверджених до навчальної і педагогічної служби в інституті і гімназії, а також список усіх прийнятих на перший курс студентів [25]. Після святкового концерту М.О.Лавровський знову зійшов на кафедру і виступив перед присутніми з промовою програмного характеру, де виклав своє бачення освітнього процесу загалом і окреслив завдання Історико-філологічного інституту на перспективу зокрема.

М.О.Лавровський заклав основи для плідної наукової роботи колективу, створення потужних філологічної та історичної шкіл. За його ініціативою 18 лютого 1876 р. "з метою посилення наукової діяльності Інституту, Конференція визнала корисним видавати періодичний збірник під назвою "Известия Историко-филологического Института князя Безбородко в Нежине" [26]. Збірник мав виходити щорічно. Зміст збірника мали складати "на підставі §31 Статуту Інституту, звіти і промови, виголошені у щорічних урочистих зібраннях Інституту, а також статті викладачів і наставників Інституту з предметів історико-філологічних наук і кращі твори

⁹ Сам попечитель так і не приїхав на відкриття Інституту.

студентів; збірник буде давати місце статтям, вказівкам і нотаткам навчального характеру з метою сприяти успіхам викладання тих же предметів у гімназіях" [27]. Невдовзі (30 березня 1875 р.) дозвіл міністра на видання "Известий" було отримано.

Особливу увагу Микола Олексійович приділяв бібліотеці інституту. Щорічно, до з'ясування решток від штатних інститутських сум, М.О.Лавровський, вирішуючи питання про їхнє використання на потреби інституту, завжди на перше місце ставив придбання книг, і тому утворювалася значна прибавка до щорічного бюджету в 2600 руб., належних на бібліотеку за штатом [28]. Крім того, якщо переглянути протоколи засідань Конференції інституту, то привертає увагу той момент, що професори і викладачі замовляли дуже багато літератури для навчального процесу, і всі ці списки без якихось вилучень Конференція затверджувала [29]. Так, зокрема, за 1878 р. на книги було витрачено 12314 руб. 98 коп. [30], а за 1879 р. – 5200 руб. 78 коп. [31]. Можливо, що чи не наймасштабніші одноразові поповнення бібліотечних фондів були саме за директорства М.О.Лавровського. Це можна простежити, співставляючи кількість примірників, які були в бібліотеці, на 1875 р. і, відповідно, на 1883 р. Так, на 30 серпня 1875 р. в інвентарній книзі було записано 4034 назви в 12152 томах, а в рік вибуття Миколи Олексійовича з інституту, тобто через сім років, у бібліотеці інституту нараховувалося 16475 назв у 38622 томах [32]. Для порівняння, на 1 січня 1900 р. в бібліотеці нараховувалося 22438 назв у 54428 томах [33]. Отже, за 17 років після М.О.Лавровського бібліотека інституту отримала нових надходжень істотно менше, ніж за 7 років його директорства. Проте це тільки кількісний бік справи. Якісний бік поповнення виглядає ще переконливіше на користь М.О.Лавровського. Мається на увазі системне поповнення за рахунок великих бібліотечних зібрань, які закупував інститут.

Першим значним придбанням 1875 р. була бібліотека, куплена у родичів покійного директора Санкт-Петербурзького історико-філологічного інституту проф. І.Б.Штеймана (457 назв, 960 томів). Це були в основному твори класичних авторів, наукові праці з класичної філософії та мов і літератур, старовини, міфології [34]. Того ж року інституту були подаровані Варшавським університетом 639 томів (564 назви) [35].

Надзвичайно вдалим придбанням була бібліотека колишнього професора Московського університету С.П.Шевирьова (1806–1864). 9 грудня 1875 р. на засіданні Конференції М.О.Лавровський проінформував колег про пропозицію підполковника Б.С.Шевирьова купити бібліотеку його батька за 6 тис. рублів. Пропозиція була дуже привабливою, проте ціна і

непоінформованість про те, які саме видання є в цьому зібранні, змусили Конференцію ухвалити рішення просити Б.С.Шевирьова прислати каталог бібліотеки [36]. Деякий час велося листування і 26 березня 1876 р. Конференція ухвалила просити сина Шевирьова, щоб купити не всю бібліотеку, а те, що вибере Інститут, якщо ж ні, то хай поступиться 1 тис. рублів (з 6 тис. до 5 тис.) [37]. Паралельно з цим було отримано дозвіл від Міністерства придбати цю бібліотеку за 5500 рублів з відсотків капіталу, пожертвованого княгинєю Суворовою-Римнікською [38]. Наступного 1877 р. це зібрання, куплене за 5 тис. руб., і яке мало 3815 назв у 7359 томах, було доставлено до Ніжина і стало скарбницею його бібліотечних фондів [39]. За словами відомого вченого, видавця "Русского вестника" П.Бартенєва, "зібрати таку бібліотеку вже є науковою заслугою, і в своєму теперішньому складі вона становить величезну цінність" [40].

Не менш цінним придбанням Інституту стала бібліотека колишнього професора Берлінського університету Ф.Річля, яка (як запевняло Міністерство в листі до М.О.Лавровського) "за відгуками вчених є настільки багатою, що філологічний відділ багатьох із наших університетів, порівняно з нею, видається мізерним" [41]. 17 березня 1877 р. Конференція ухвалила придбати бібліотеку проф. Річля [42]. Після проведених переговорів з удовою Ф.Річля навесні 1877 р. вона виявила згоду поступитися цим зібранням (за винятком окремих брошур, програм, дисертацій і т.п.) за 16 тис. марок [43].

На засіданні Конференції інституту 13 червня 1877 р. було ухвалено погодитися на 15 тис. марок і звернутися до уповноваженого спадкоємців Ф.Річля професора з Лейпцига Е.Юнгманна з проханням посприяти відбору літератури і перевезенню в Ніжин. Крім того, було вирішено, що на початку серпня поїде за бібліотекою наставник інституту А.Добіаш [44].

На початку жовтня бібліотеку з Лейпцига було доставлено до Ніжина. У тринадцяти величезних ящиках (брутто 204 пуди 21 фунт) виявилось 3096 назв у 4930 томах. За них до Лейпцига було перераховано 15 тис. марок (за курсом це відповідало 7650 руб. 50 коп.) [45]. Крім того, за директорства М.О.Лавровського були й інші придбання книжкових зібрань – або куплених, або подарованих інституту, що вже тоді зробило бібліотеку Інституту князя Безбородька однією з найкращих у Російській імперії.

Піклування про духовність студентів виявлялося не тільки в прагненні мати якомога більше джерел світової культурної спадщини, але і в дещо іншому. М.О.Лавровський розумів, що стержнем духовності людини є віра в Бога, і тому на посаді директора зробив багато, щоб підтримувати слово Боже в храмі науки. Зокрема, §5 розроблених Миколою Олексійовичем "Правил для студентів Ніжинського історико-філологічного інституту" чітко

й однозначно вказував на такі моральні зобов'язання студентів: "Студенти Історико-філологічного інституту князя Безбородько повинні виконувати християнські зобов'язання. Інститут вимагає, щоби студенти: по-перше, щорічно були на сповіді і на святому причасті; по-друге, щоби в недільні і святкові дні, коли студенти звільняються від класних занять, були присутніми під час Божественної літургії; по-третє, щоби щоденно з'являлися до вранішньої молитви о 7.30" [46]. Виходячи з таких положень, є цілком зрозумілим рішення Конференції у квітні 1882 р. у відповідь на рапорт настоятеля інститутської церкви протоієрея А.Хойнацького. У рапорті настоятель зазначав, що "всі студенти минулого тижня Великого Посту цього 1882 року говіли, сповідувалися і причащалися святими Таїнствами в Інститутській Церкві за винятком наступних семи студентів першого курсу" і перераховував їхні імена. Конференція тоді ухвалила: "зобов'язати названих студентів говіти в Страстний тиждень" [47]. А в протоколі Конференції від 18 березня 1878 р. читаємо: "Було помічено, що в середу першого тижня посту деякі студенти не були на обідній. Ухвалили: порадити студентам, щоби під час говіння вони обов'язково були на службі Божій, тому що в цей час не буває ніяких термінових занять" [48].

Крім того, директор підтримував всі прохання А.Хойнацького, коли йшлося про зручності для тих, хто бував на богослужіннях чи для повноцінного функціонування церкви. Так, М.О.Лавровський і загалом Конференція підтримали ідею протоієрея облаштувати в церкві чотири вентилятори чи то в стіні, чи то у вікнах для очищення повітря під час літньої спеки чи взимку, коли збиралося багато прихожан" [49], а також прохання настоятеля церкви збудувати поряд з церквою дзвіницю на чотирьох стовпах, оскільки архітектурне відділення Чернігівського губерньського правління заборонило зробити надбудову до головної будівлі для цієї дзвіниці. Конференція підтримала будівництво дзвіниці для інститутської церкви [50]. Сам директор інституту, як свідчили сучасники, не пропускав служб у церкві і радше своїм прикладом, а не адміністративним примусом, спонукував деколи байдужих студентів до відвідин церкви.

Одним з невідкладних завдань М.О.Лавровського як директора було заснування історичного відділення, оскільки з моменту заснування в 1875 р. функціонували тільки два відділення – класичної філології і російської словесності (незважаючи на назву Історико-філологічний інститут). Проте складнощі періоду становлення нового закладу (в т.ч. і фактична відсутність житла) робили дуже проблематичним швидке організаційне оформлення історичного відділення. Тільки після перших двох випусків (1879 і 1880 років) вирішення цього питання було переведено у практичну

площину. 23 квітня 1881 р. професори П.І.Люперсолський і Г.Е.Зенгер звернулися до Конференції інституту з листом, у якому обґрунтували необхідність відкриття вже з 1882 р. історичного відділення. І вже з цього першого засідання на конференціях розгорілася запекла полеміка між істориками і класичними філологами (А.С.Будилович, С.М.Жданов, А.В.Добіаш, Р.А.Фохт), коли останні доводили несвоєчасність заснування історичного відділення і шкоду, яку завдасть імовірне обмеження поля діяльності для класики. У свою чергу, опоненти (П.І.Люперсолський, Г.Е.Зенгер, В.Г.Ляскоронський) доводили, що наявність низки історичних дисциплін поліпшуватиме філологічну підготовку студентів. М.О.Лавровський, розуміючи необхідність повноцінного функціонування інституту, був прихильником якнайскорішого відкриття історичного відділення і цю думку доводив до керівництва навчального округу і Міністерства. Суперечкам в інституті про доцільність чи недоцільність негайного відкриття відділення покпала край ухвала Міністерства від 6 березня 1882 р. за №1291 про відкриття з початку нового 1882/1883 навчального року історичного відділення [51]. Міністерство визнало за вихованцями історичного відділення, які успішно закінчать курс, право на заміщення вчительських місць у гімназіях і прогімназіях, як з історії та географії, так і з давніх мов [52]. Колективу інституту вдалося більш-менш оптимально розмежувати інтереси і, так би мовити, сфери впливу спеціалізацій, а ґрунтовне знання давніх мов було обов'язковим для всіх студентів інституту. Надалі в інституті функціонували три відділення: історичне, класичне і російської словесності.

Дбаючи про зміст, Микола Олексійович Лавровський не забував і про форму. За його ініціативою у 1877 р. інститут замовив у київського художника Мартиненка вивіску на залізних листах завдовжки 24 аршини та завширшки 1 аршин (відповідно 19,04 м і 0,71 м) з написом великими золотими літерами "Историко-филологический институт князя Безбородко и гимназия". Виготовлення і розміщення її над колонами головної будівлі обійшлося в 95 руб. [53]. А 19 липня 1878 р. на засіданні Правління інституту М.О.Лавровський запропонував розпочати роботи з облаштування на фасаді третього поверху (де при будівництві спеціально було виділено місце) герба князя Олександра Андрійовича Безбородька як засновника навчального закладу. Він повідомив, що почесний попечитель інституту граф О.І.Мусін-Пушкін надіслав копію з оригіналу цього герба і що вже можна братися до його встановлення. Вся робота, за підрахунками Правління, оцінювалася в 250 руб. [54]. Того ж літа, до відкриття нового навчального року, герб фундатора Ніжинської вищої школи прикрасив її будівлю.

Як загадував свого часу колишній студент Інституту (в 1878–1882 рр.) А.Круковський, "турбота Лавровського про інститут заслуговує високої похвали. Людина вже стара (тільки "перевалило" за 50 – П.М.), він щоденно, по два рази, вранці і ввечері, у супроводі економа і езекутора обходив всю величезну триповерхову будівлю, зазираючи буквально у всі приміщення і кутки. Від аудиторій і спалень студентів та їхніх робочих кімнат до кухні і кімнат для паління. Він [...] знаходив час цікавитися особистим життям студентів, виявляючи, коли треба, більшу, суто батьківську участь" [55].

І справді, піклування Миколи Олексійовича студенти відчували чи не повсякденно. Передовсім, треба відзначити рішення однієї з перших Конференцій 1875 р., коли на харчування і загальне утримання вихованців виділялося по 35 коп. на день, або ж 127 руб. 75 коп. на рік на кожного студента. В цю суму входили: витрати на сюртучну пару з сірого каستору на коленкоровій підкладці – за кожну по 22 руб.; сюртучна пара з чорного кастору на коленкоровій підкладці – за кожну по 25 руб.; картузи з чорного сукна по 1 руб. 50 коп.; три краватки на рік – по 30 коп.; три пари шкарпеток – по 30 коп.; одна пара нових чобіт з калошами – по 10 руб. та інші речі [56]. Цих коштів вистачало для нормального існування протягом усього року. Що ж до харчування студентів, то воно було збалансованим і задовольняло студентів. Зокрема, вже згадуваний А.Круковський виокремлював ситий обід "з неминучою третьою стравою, за яку ригористи-студенти називали свою alma mater інститутом шляхетних дівчат" [57].

Майже закритий характер функціонування інституту змушував вдаватися до заходів, які урізноманітнювали життя студентів. Так, зокрема, 9 березня 1876 р. М.О.Лавровський на засіданні Конференції запропонував, що у зв'язку з "настанням теплої пори року і з припиненням читання лекцій корисним було б надати студентам можливість користуватися чистим повітрям в Інститутському саду не тільки у визначені правилами години відпуску студентів до міста, але й в інші години, понад цей час і щоби усунути труднощі, які можуть у зв'язку з цим виникнути, сад закрити для сторонньої публіки" [58].

Крім того, директор не забував і про тих студентів, які під час літніх канікул не від'їжджали з різних причин до своїх домівок і залишалися в інституті. На засіданні Правління інституту 13 червня 1877 р. він запропонував, щоб ці студенти могли купатися в ставку, що на території садиби графа О.І.Мусіна-Пушкіна, бо в Острі вода застоюана і непридатна для купання. Микола Олексійович повідомив, що граф дозволив це, але селяни, які тоді орендували садибу, "заломили" за купання 30 руб., проте

після перемовин з адміністрацією інституту погодилися на 10 руб. Правління підтримало пропозицію директора й ухвалило негайно облаштувати місце для купання [59].

На думку М.О.Лавровського, дозвілля студентів повинно було бути активним, наповненим компонентами естетичного виховання. На засіданні Конференції 27 лютого 1876 р. директор запропонував давати студентам уроки танців. Конференція підтримала цю пропозицію й ухвалила дозволити учителю танців Інституту шляхетних дівчат з Києва п.Тарашкевичу давати студентам уроки танців двічі на тиждень (у суботу і неділю) з оплатою 100 руб. за 25 уроків [60]. А наступного навчального року Микола Олексійович запропонував Конференції (21 жовтня 1876 р.) "через сидячий спосіб життя студентів, обумовленого багатоскладністю їхніх наукових занять, бажано було б за прикладом минулого року, ввести [...] для студентів першого курсу уроки танців, у яких могли б брати участь і бажані зі студентів другого курсу" [61]. Таким чином, цю танцювальну практику М.О.Лавровський прагнув перетворити на систему ефективного естетичного виховання та здорового дозвілля студентів.

Тими ж міркуваннями керувався директор, пропонуючи (24 листопада 1875 р. на засіданні Конференції) влаштувати час від часу вокально-літературні зібрання, в яких могли б брати участь як студенти інституту, так і учні гімназії при інституті [62]. Пропозиція М.О.Лавровського була підтримана і було ухвалено звернутися до попечителя округу за дозволом на проведення таких розважальних заходів. Попечитель не тільки дозволив проводити ці вечори, але й при цьому висловив директору "циру вдячність за намагання ввести в життя студентів різноманіття і надати їм можливість користуватися такими утіхами, які добродійно діють на їхній розвиток" [63].

Так, зокрема, на 1877/1878 навчальний рік було заплановано три вокально-літературних вечори, де передбачалися виступи студентського хору, інструментальне виконання творів та їх декламація. Кожен вечір завершувався хоровим виконанням "Боже, царя храни" [64].

Проте проведення таких вечорів у інституті не обмежувалося тільки суто естетичними міркуваннями. Вони організовувалися також і з благодійницькою метою. Так, на початку грудня 1881 р. до М.О.Лавровського звернулася адміністрація Ніжинської жіночої прогімназії (Кушакевич) з проханням дозволити влаштувати на зимових канікулах два аматорських спектаклі на користь малозабезпечених учнів. Директор звернувся до попечителя округу, і той дозволив їх проведення [65]. З того часу благодійницькі вистави в інституті стали влаштуватися доволі регулярно.

Приємне дозвілля і добродійна турбота про ближнього ставала невід'ємною складовою способу життя ніжинського студентства.

Студенти інституту також мали можливість самостійно заробити кошти, даючи приватні уроки в місті. У квітні 1878 р. М.О.Лавровський звернувся до попечителя округу з листом, де, зокрема, зазначалося, що "на підставі §16 і 29 правил для студентів ввіреного мені інституту і затверджених п. Міністром Народної Освіти 10 квітня 1876 р., студенти можуть давати уроки у приватних будинках у вільний від занять час, тобто з 2-ої до 6-ої годин після полудня, а тому з мого боку не буде перепон їм давати уроки у приватній чоловічій прогімназії, утримуваної п. Кульжинським, у зазначений вище післяобідній час" [66]. Попечитель округу дозволив такі уроки, і протягом цього ж навчального року 15 студентів (в т.ч. 6 чол. з першого курсу, 2 чол. з другого курсу, 6 чол. з третього і 1 чол. з четвертого курсу) давали приватні уроки [67]. Користь від такої діяльності була очевидною: це давало вкрай важливу практику майбутнім учителям і дозволяло заробити молодим людям певні кошти.

Правовий статус студентів інституту регулювався "Правилами для студентів Нежинского историко-филологического института князя Безбородко" [68], де, перш за все, впадає у вічі вкрай обмежений перелік прав студентів і мало не всі параграфи зазначають виключно зобов'язання студентів. Завершуються "Правила" переліком стягнень, які могли бути накладеними на студентів за порушення зазначених приписів. Проте особливо дивуватися з цього немає чого, оскільки подібні правила були у всіх навчальних закладів імперії. Цікавим моментом у цьому плані було функціонування в 1876–1880 роках нестатутної педагогічної ради (оскільки в Статуті інституту немає жодної згадки про неї). Це була ініціатива саме Миколи Олексійовича Лавровського, бо ж після його директорства не було ніяких спроб відновити її функціонування. Метою педагогічної ради було обговорення успіхів і поведінки студентів і вироблення заходів до їхнього наукового і морального зростання, доповідаючи при цьому Конференції інституту про найважливіші справи [69]. Педагогічна рада проводила засідання майже щомісячно. Предметом обговорення була здебільшого поведінка студентів, а в ухвалах ради зазначалися стягнення на студентів, які порушували "Правила". Наприклад, у протоколі засідання ради від 26 квітня 1878 р. читаємо таке: "У ніч на 26 квітня Антонюк, Юденич і Введенський самочинно пішли до міста після вечері; перші двоє повернулися вночі близько 4-ї години, а останній зовсім не ночував дома і повернувся в Інститут тільки наступного дня (тобто вдень 26-го – П.М.). Ухвалили: Антонюка і Юденича арештувати (тобто позбавити права

виходу до міста – П.М.) на весь час безвихідно до 1 червня, а Введенському – такий же арешт до 15 червня і довести до відома Конференції" [70]. Оскільки стягнення за Статутом інституту накладав директор, то, мабуть, М.О.Лавровський роботою педагогічної ради прагнув, по-перше, оперативно (як бачимо у наведеному прикладі) реагувати на якісь серйозні порушення встановленого порядку, по-друге, розвантажити роботу Конференції від розгляду дисциплінарних випадків і, по-третє, це засвідчує його демократизм і відсутність якихось авторитарних рис, коли все життя інституту залежить виключно від волі його директора. До речі, на цю рису характеру Миколи Олексійовича вказує і А.Круковський: "У Лавровському не було чогось схожого на генеральство: він був втілена простота, доброта, чуйність і правдивість" [71].

Турбота про студентів була для М.О.Лавровського першочерговою справою. Як засвідчує А.Добіаш, "...рідко коли бувало, щоб М.О. (Микола Олексійович – П.М.) не був присутнім на вранішній молитві студентів (у студентській їдальні перед вранішнім часом), на обіді, а потім і на вечері і вечірній молитві, яка була потім тут у їдальні. Крім того, якщо не заважало якимось засіданням, М.О. приходив до студентів по вечорах, під час їхніх домашніх завдань (у будні студенти були зобов'язані правилами бути з 6 годин вдома). Бувало о 7-й чи 7.30 М.О. з'являвся до чергової кімнати, і перше його питання, чи всі студенти вдома; потім проходить по камерах, по аудиторіях, де також дозволялося і дозволяється займатися студентам" [72].

Коли в 1878/1879 навчальному році інститут вперше мав усі чотири курси, в заняттях студентів з'явився новий елемент – практика викладання для четвертокурсників в інститутській гімназії і "Микола Олексійович ревно відвідував ці уроки і заохочував до таких відвідин і професорів інституту. У цьому відвіданні повинен був отримати належний вираз і належний смисл той зв'язок інституту з гімназією, на здійсненні якого М.О.Лавровський так наполягав" [73]. Увійшло в практику аналізувати проведений студентами урок відразу ж після його проведення. Як зазначав у своєму звіті про практику наставник з латинської мови А.Абрамов, "усі помічені недоліки ґрунтовно розбиралися і роз'яснювалися наставником-керівником за постійного сприяння п. Директора на так званих бесідах, що відбувалися не один раз на день" [74]. А 28 квітня 1879 р. Конференція інституту ухвалила "для більшого успіху викладання визначено на майбутнє, щоби після кожного уроку один чи два з присутніх товаришів (тобто студентів-практикантів – П.М.), за призначенням наставника-керівника, підготовлювали реферат про успіхи і недоліки уроку товариша" [75]. Такі розлогі обговорення у широкому колі присутніх давали можливість вчасно вносити

корективи і сприяли зростанню методичної майстерності студентів. Оцінку такого підходу М.О.Лавровського до навчання студентів дав А.Добіаш, зазначивши, що Микола Олексійович "як справді гуманна людина, звертав увагу довірених його піклуванню вихованців на все, що могло підняти їх в їхніх власних очах і вселити в них бадьорість і довіру до своїх сил, і все це робилося спокійно, прямо, відверто і добросердно" [76].

Важливим було те, що на цій практиці прагнули давати не багато уроків, а, навпаки, менше, але краще підготовлених. І тому середня кількість проведених уроків у гімназії інституту складала десь 6–7 за всю практику [77].

Окрім навчальної діяльності студентів, М.О.Лавровський підтримував і їхнє прагнення до наукових досліджень, оскільки багата бібліотека інституту давала широке поле наукового пошуку під керівництвом досвідчених вчених. Для заохочення студентів до самостійних наукових занять "Конференція ухвалила, щоби викладачі головних дисциплін докладали до звітів про прочитані курси відгуки про твори всіх студентів двох старших курсів, і щоби на підставі таких відгуків у річних звітах про стан і діяльність інституту вказувалися кращі твори студентів усіх чотирьох курсів" [78]. А 16 лютого 1879 р. Конференція ухвалила звернутися до попечителя округу дати дозвіл направити за кордон 3-х студентів класичного відділення і 2-х студентів слов'яно-російського відділення, як таких, що виявили чудові обдарування, старання й успіхи в науках [79]. Проте попечитель навчального округу відмовив у такому проханні інституту, пославшись при цьому на нібито досвід Санкт-Петербурзького історико-філологічного інституту, який посилає за кордон тільки таких своїх вихованців, які вже попрацювали від 1 до 3 років і "довели на ділі", так би мовити, свій потенціал ученого [80]. Враховуючи таку позицію освітянського начальства, інститут на перший раз назвав тільки одного кандидата на поїздку за кордон з науковою метою – вчителя 1-ої Київської гімназії Івана Турцевича [81], який пізніше стане відомим професором Інституту князя Безбородька. Підтримуючи контакти зі своїми випускниками, інститут міг, за потреби, найбільш талановитих і схильних до наукової роботи запрошувати до *alma mater* уже як викладачів власне інституту.

Сам Микола Олексійович був відомим ученим не тільки в Російській імперії, але й за її межами своїми ґрунтовними дослідженнями з історії російської освіти і педагогіки від давнини до актуальних проблем ХІХ ст. і, зокрема, працями його харківського періоду: докторською дисертацією (захист в 1855 р.) "О древнерусских училищах", біографічним дослідженням "О Ломоносове по новым материалам" (1865 р.), цілою низкою

статей у різних виданнях про російських істориків і письменників. За свідченням сучасників, "майже в кожній з цих галузей він дав щось значне, що зміцнило його як відомого науковця і дотепер, незважаючи на час і швидкі успіхи наук, не втратило своєї цінності" [82].

Працюючи в Ніжині, М.О.Лавровський не відзначився значним науковим доробком. Це пояснюється, звичайно ж, господарською і навчальною роботою в процесі становлення історико-філологічного інституту, коли часу на суто кабінетну роботу вченого не залишалося. За цей час побачили світ "Заметки о тексте русских былин" (1877 р.), "Гимназия высших наук кн. Безбородко в Нежине. 1820–1832" (1879 р.), "К биографии Гоголя" (1881 р.), декілька біографічних нарисів з часів гімназії вищих наук і ліцею та його промови на урочистих актах, присвячених початку навчального року [83]. Його науковий внесок був гідно поцінований. Саме в Ніжині Микола Олексійович став почесним професором (1879 р.) і членом-кореспондентом Російської Академії Наук (1879 р.). М.О.Лавровський зумів створити таку атмосферу в інституті, яка сприяла розробці важливих наукових проблем. Протягом другої половини 70-х – початку 80-х рр. XIX ст. в інституті формується відома ніжинська філологічна школа, особливо її славістичний напрямок [84].

Як справжній вчений, М.О.Лавровський вважав за обов'язок і викладацьку роботу в інституті. Незважаючи на те, що в Статуті інституту (§14) заборонялося директорів суміщати посаду керівника закладу і професорську посаду, він того ж 1875 р. добився дозволу від міністерського і окружного начальства на право читати лекції з історії російської літератури [85]. Користуючись цим, він читав (окрім 1880/1881 навчального року) студентам другого курсу історію літератури Київської Русі, а студентам слов'яно-російського відділення третього курсу історію нової російської літератури [86].

Авторитет М.О.Лавровського в Ніжині був високим, і не випадково, коли в 1880 р. громадськість міста обговорювала питання про встановлення в Ніжині пам'ятника М.Гоголю, то Миколу Олексійовича обрали почесним членом комітету зі спорудження пам'ятника. Комітет провів велику роботу зі збору необхідних коштів. Так, зокрема, в інституті було влаштовано наприкінці грудня 1880 р. дві благодійні вистави [87], а зібрані кошти пішли на підготовчі роботи. 4 вересня 1881 р. відбулося урочисте відкриття пам'ятника славетному вихованцю Гімназії вищих наук. М.О.Лавровський під час урочистостей виголосив доповідь, де говорив про значення постаті та творчості Миколи Гоголя [88].

Характеризуючи фігуру М.О.Лавровського, слід сказати і про стосунки директора інституту з колективом викладачів і службовців, які були това-

риськими з культивуванням взаємовиручки і підтримки, коли хтось цього потребував. Для ілюстрації цього слід назвати, наприклад, обговорення у квітні 1882 р. Конференцією інституту питання про важку хворобу інспектора М.Я.Аристова. Лікарі рекомендували хворому лікування кумисом на півдні Росії. Враховуючи, що, крім зарплати Миколи Яковича, сім'я Аристових (8 малолітніх дітей і дружина) ніяких інших доходів не мала, М.О.Лавровський запропонував надати 500 руб. на лікування інспектора. Конференція підтримала ініціативу директора [89]. Слідом за цим обговорювалося питання про паралітичний стан викладача П.О.Андріанова, якому для одужання було необхідне тривале лікування. Конференція не залишила в цій біді свого колегу й ухвалила надати йому допомогу в 300 руб. [90]. А.Добіаш свого часу зазначав, що "добродушність Миколи Олексійовича ніколи не переходила у так зване фамільярництво; у нього вона прекрасно мирилася з усвідомленням начальницького становища і ніколи не заважала йому за найкращих стосунків висловлювати і гіркі істини, коли це знадобиться; кожен відчував, що він, за своєї спостережливості, спроможний бути справжнім поціновувачем характеру, праці і таланту. Всі ці якості у сукупності допомагали Миколі Олексійовичу тримати товариські стосунки товаришів по службі на належній висоті і паралізувати, між іншим, і можливість партій та інтриг, які так небезпечні для справи і яких врешті-решт не завжди легко уникнути в провінціальному місті за одноманітності і обмеженості кола діяльності" [91].

Про особисте життя М.О.Лавровського відомо небагато. З формулярного списку директора дізнаємося, що він був у другому шлюбі (з Оленою Красовською), в якому, здається, дітей не було. А від першого шлюбу він мав дочку Наталю (1860 р. н.), яка в Ніжині вийшла заміж за професора інституту, статського радника М.Я.Грота. Тут у Ніжині народилися онука Миколи Олексійовича Женя (1879 р.) і онук Олексій (1880 р.) [92]. Протягом періоду служби М.О.Лавровський був кавалером орденів св. Анни 1-го ступеня, св. Станіслава 1-го і 2-го ступенів, св. Володимира 3-го ступеня та медалі на Андріївській стрічці в пам'ять війни 1853–1854 рр. Завершив службу Микола Олексійович у чині таємного радника [93].

Виснажлива адміністративно-господарська діяльність у процесі становлення нового навчального закладу, запеклі баталії на засіданнях Конференції з приводу відкриття історичного відділення в інституті підірвали здоров'я М.О.Лавровського, і у жовтні 1882 р. він подав у відставку та від'їхав з Ніжина до села Кочетки Чугуївського повіту Харківської губернії (де був власний будинок). Проте вже наступного 1883 р. він прийняв пропозицію очолити Варшавський університет, ректором якого і був до 1890 р. Саме цього 1890 р. його було обрано академіком Імператорської

Академії наук. Протягом 1890–1899 рр. М.О.Лавровський працював на посаді попечителя Ризького навчального округу. Пішовши у відставку в серпні 1899 р., Микола Олексійович прожив тільки місяць і 18 вересня 1899 р. помер у своїх Кочетках. Поховали М.О.Лавровського у Харкові на Холодногірському кладовищі. На похороні були колеги Миколи Олексійовича з Ніжина А.В.Добіаш і І.А.Сребницький, які віддали данину пам'яті людині, що зробила для Ніжинської вищої школи так багато. У своєму некролозі на смерть М.О.Лавровського А.Добіаш наголосив: "Саме про нього можна сказати: "жив, як навчав", маючи на увазі, що М.О.Лавровський "був суворим і до самого себе" [94].

Микола Олексійович Лавровський майже вісім років був директором інституту в Ніжині. Він був першим директором, а значить, йому випала чи не найважча місія – створити інститут і піднести його на рівень належних вимог. М.О.Лавровський розумів, що в справі просвіти народу треба докласти титанічних зусиль на всіх освітніх рівнях, щоб поставити освіту, засновану на засадах безперервного зв'язку початкової, середньої і вищої школи. Ключовим напрямком роботи у цій системі була підготовка вчительських кадрів, і весь свій талант педагога і вченого Микола Олексійович Лаврівський цілком присвятив цій благородній справі.

Література

1. Добиаш А. Николай Алексеевич Лавровский, первый директор Института князя Безбородко. – Нежин, 1900. – 50 с.
2. Самойленко Г.В. Н.А.Лавровский: Библиографический указатель. – Нежин, 1993. – 17 с.
3. Самойленко Г.В., Самойленко О.Г. Ніжинська вища школа: сторінки історії. – Ніжин, 2005. – 420 с.
4. Самойленко Г.В. Нежинская филологическая школа. 1820–1990. – Нежин, 1993. – 171 с.
5. Историко-филологический институт князя Безбородко в Нежине. 1875–1900. Преподаватели и воспитанники. – Нежин, 1900. – С. 39.
6. Там само. – С. 39.
7. Там само. – С. 40.
8. Відділ державного архіву Чернігівської області в Ніжині (далі: ВДАЧО), ф. 1105, оп. 2, спр. 2, арк. 4-4зв.; Извлечение из Всеподданнейшего отчета г. министра народного просвещения за 1874 год // Журнал Министерства Народного Просвещения. – 1876. – Июнь. – С. 61.
9. Заболотский П.А. Историко-филологический институт князя Безбородко в Нежине (1875–1910). – СПб., 1912. – С. 38.
10. Обзорение деятельности министерства народного просвещения за 1874 год // Журнал Министерства Народного Просвещения. – 1875. – Февраль. – С. 31.
11. Добиаш А. Николай Алексеевич Лавровский... – С. 19.

12. Там само. – С. 19.
13. Самойленко Г.В., Самойленко О.Г. Ніжинська вища школа: сторінки історії. – С. 120.
14. Там само. – С. 121.
15. ВДАЧО, ф. 105, оп. 2, спр. 39, арк. 8.
16. Там само, арк. 28–28 зв.
17. ВДАЧО, ф. 1105, оп. 2, спр. 21, арк. 84 зв.
18. Устав Историко-филологического института князя Безбородко в Нежине // Журнал Министерства Народного Просвещения. – 1875. – Июль. – С. 74.
19. Там само. – С. 67.
20. Там само. – С. 67.
21. Там само. – С. 68.
22. Там само. – С. 67.
23. ВДАЧО, ф. 1105, оп. 1, спр. 1, арк. 14, 17 зв.
24. Там само, арк. 24.
25. Там само, арк. 25.
26. ВДАЧО, ф. 1105, оп. 1, спр. 57, арк. 99 зв.
27. ВДАЧО, ф. 1105, оп. 1, спр. 31, арк. 2-2 зв.
28. Добиаш А. Н.А.Лавровский... – С. 26.
29. Див.: ВДАЧО, ф. 1105, оп. 1, спр. 57.
30. ВДАЧО, ф. 1105, оп. 1, спр. 114, арк. 18 зв.
31. ВДАЧО, ф. 1105, оп. 1, спр. 145, арк. 20.
32. Добиаш А. Вказ. праця. – С. 27.
33. Там само. – С. 27.
34. Самойленко Г.В., Самойленко О.Г. Вказ. праця. – С. 122.
35. Там само. – С. 122.
36. ВДАЧО, ф. 1105, оп. 1, спр. 57, арк. 43 зв.-46.
37. Там само, арк. 116–118.
38. Там само, арк. 171 зв.-172.
39. Историко-филологический институт князя Безбородко в Нежине // Журнал Министерства Народного Просвещения. – 1878. – Декабрь. – С. 212.
40. Цит. за: Михед П. О Степане Шевырёве и его книжном собрании // Библиотека С.П.Шевырёва. Русский фонд: Библиографическое описание. – Нежин, 2002. – С. 14.
41. ВДАЧО, ф. 1105, оп. 1, спр. 59, арк. 98 зв.
42. Там само, арк. 99.
43. ВДАЧО, ф. 1105, оп. 2, спр. 70, арк. 8.
44. ВДАЧО, ф. 1105, оп. 1, спр. 59, арк. 145 зв.-147 зв.
45. ВДАЧО, ф. 1105, оп. 2, спр. 70, арк. 15, 30-31.
46. ВДАЧО, ф. 1105, оп. 1, спр. 54, арк. 1-1 зв.
47. ВДАЧО, ф. 1105, оп. 1, спр. 211, арк. 11 зв.-12.
48. ВДАЧО, ф. 1105, оп. 1, спр. 56, арк. 19 зв.-20.
49. ВДАЧО, ф. 1105, оп. 1, спр. 61, арк. 93-93 зв.
50. ВДАЧО, ф. 1105, оп. 2, спр. 135, арк. 107-107 зв.
51. Детал. див.: ВДАЧО, ф. 1105, оп. 1, спр. 215 "Об открытии в Институте Исторического отделения студентов".

52. Отчет о состоянии и деятельности Историко-филологического Института кн. Безбородко в Нежине за 1881–82 учебный год, читанный в акте 30 августа 1882 года учёным секретарём Г.Э.Зенгером // Известия Историко-филологического Института кн. Безбородко в Нежине. – Том VIII. Год седьмой (1883). – М., 1884. – С. 14.

53. ВДАЧО, ф. 1105, оп.1, спр. 34, арк. 104 зв.-105.

54. ВДАЧО, ф. 1105, оп.1, спр. 116, арк. 2.

55. Круковский А. Старое педагогическое гнездо (Из воспоминаний о Нежинском Историко-филологическом институте) / Рукописи // Музей історії Ніжинської вищої школи. – С. 20–21.

56. ВДАЧО, ф. 1105, оп. 2, спр. 21, арк. 109–110.

57. Круковский А. Старое педагогическое гнездо. – С. 24.

58. ВДАЧО, ф. 1105, оп. 1, спр. 57, арк. 107 зв.-108.

59. ВДАЧО, ф. 1105, оп. 1, спр. 61, арк. 167 зв.-168.

60. ВДАЧО, ф. 1105, оп. 1, спр. 57, арк. 102 зв.-103.

61. ВДАЧО, ф. 1105, оп. 1, спр. 58, арк. 46 зв.-47.

62. ВДАЧО, ф. 1105, оп. 1, спр. 57, арк. 43 зв.-44 зв.

63. Цит. за: Самойленко Г.В., Самойленко О.Г. Вказ. праця. – С. 125.

64. ВДАЧО, ф. 1105, оп. 1, спр. 86, арк. 1–4.

65. ВДАЧО, ф. 1105, оп. 1, спр. 214, арк. 1–3.

66. ВДАЧО, ф. 1105, оп. 1, спр. 98, арк. 2.

67. ВДАЧО, ф. 1105, оп. 1, спр. 104, арк. 30-30 зв.

68. Детал. див.: ВДАЧО, ф. 1105, оп. 1, спр. 54, арк. 1–4 зв.

69. Известия о деятельности и состоянии наших учебных заведений // Журнал Министерства Народного Просвещения. – 1878. – Январь. – С. 65.

70. ВДАЧО, ф. 1105, оп. 1, спр. 56, арк. 24.

71. Круковский А. Вказ. праця. – С. 20.

72. Добиаш А. Вказ. праця. – С. 29.

73. Там само. – С. 38–39.

74. ВДАЧО, ф. 1105, оп. 1, спр. 199, арк. 42.

75. ВДАЧО, ф. 1105, оп. 1, спр. 153, арк. 25–25 зв.

76. Добиаш А. Вказ. праця. – С.35.

77. ВДАЧО, ф. 1105, оп. 1, спр. 219, арк. 15.

78. Историко-филологический институт князя Безбородко в Нежине // Журнал Министерства Народного Просвещения. – 1878. – Декабрь. – С. 210.

79. ВДАЧО, ф. 1105, оп. 1, спр. 129, арк. 1.

80. Там само, арк. 3–3 зв.

81. Там само, арк. 5.

82. Цит. за.: Самойленко Г.В. Николай Алексеевич Лавровский: Библиографический указатель. – Нежин, 1993. – С. 4.

83. Историко-филологический институт князя Безбородко в Нежине. 1875–1900. Преподаватели и воспитанники. – Нежин, 1900. – С. 42–43.

84. Детал. див.: Самойленко Г.В. Нежинская филологическая школа. 1820–1990. – С. 108–130.

85. ВДАЧО, ф. 1105, оп. 1, спр. 14, арк. 2.

86. ВДАЧО, ф. 1105, оп. 1, спр. 93, арк. 14 зв.

87. ВДАЧО, ф. 1105, оп. 1, спр. 219, арк. 22 зв.

88. Детал. див.: 4 сентября 1881 г. в Нежине. Открытие памятника Н.В.Гоголя. – К., 1882.
89. ВДАЧО, ф. 1105, оп. 1, спр. 241, арк. 63 зв.-64.
90. Там само, арк. 65 зв.-66.
91. Добиаш А. Вказ. праця. – С. 22.
92. ВДАЧО, ф. 1105, оп. 1, спр. 185, арк. 2, 61 зв.
93. Там само, арк. 1 зв, 11 зв.
94. Добиаш А. Вказ. праця. – С. 49.

О.М.Труш

Громадська діяльність Володимира Піскорського

Останнім часом в Україні побільшало праць, присвячених біографіям тих чи інших історичних діячів та науковців. Така тенденція має місце і в інших країнах. Це дає підставу говорити про помітний "біографічний поворот" у культурно-інтелектуальній історії, який, безумовно, сприяє прирощенню нового знання. Зростання цікавості до соціальної історії, а також до "людського виміру" в інтелектуальній історії нині найбільш яскраво виявляється у "новій біографічній історії". Мова йде не просто про відтворення перипетій індивідуальної долі, а про історичне дослідження безперервного руху індивіда по своєму життєвому шляху та про його численні взаємодії у соціально-інтелектуальному просторі, який постійно змінюється. Але, незважаючи на це, в сучасній українській історіографії все ж не вистачає робіт, які б на широкому, належним чином опрацьованому фактичному матеріалі розкривали і по-новому переосмислювали загальні характеристики надбань українських учених у вивченні різноманітних проблем як історії України, так і історії зарубіжних країн.

Серед великого кола науковців, імена яких обійшли увагою дослідники, перебуває й ім'я Володимира Костянтиновича Піскорського (1867–1910) – професора всесвітньої історії, вченого-іспанолога, талановитого викладача, невтомного просвітителя, активного громадського діяча.

Метою статті є висвітлення та аналіз основних напрямків громадської діяльності В.К.Піскорського. Даній проблеми торкалися деякі дослідники творчої біографії історика. Зокрема, цікаві відомості й оцінки знаходимо у працях А.З.Ханіної, П.С.Соханя, О.О.Новикової [1]. Однак наявна інформація не є систематичною і не охоплює проблему в цілому. Проведений аналіз літератури свідчить про те, що громадська діяльність Володимира Піскорського до цього часу залишається практично не вивченою.

Активна громадська діяльність вченого розпочалася з 90-х рр. XIX ст., коли його залишили при кафедрі всесвітньої історії Київського універ-